

XV. Statsbanernes Handelsvirksomhed

ANSKAFFELSEN af de til Banernes Drift og Vedligeholdelse nødvendige Materialer og Genstande samt Salget af overkomplette og kasserede Genstande blev oprindeligt foretaget af de forbrugende Omraader, hver for sig, uden at der i Almindelighed fandt Samarbejde Sted mellem Omraaderne.

Denne decentraliserede Indkøbsmaade medførte selvfølgelig, at de samme Arter Varer ofte indkøbtes flere forskellige Steder og i relativt smaa Kvanta, og at man derved gik Glip af de Fordele, større samlede Indkøb kunde medføre.

Statsbaneudvalget af 1911 havde Øjet aabent for Ulemperne ved denne mindre heldige Indkøbsmaade og udtalte i sin Betænkning bl. a.:

»... Man lægger ikke Skjul paa, at den nuværende Ordning findes lidet heldig. Dels foretages der af de forskellige Afdelinger og Underafdelinger Materialekøb uden Hensyn til, om de indkøbte Materialer maaske allerede findes i stor Mængde hos en anden af Statsbanernes Afdelinger, dels afholdes der paa flere Omraader Licitation af hver Afdeling for sig over de samme Varer, ligesom der underhaanden indkøbes adskillige Varer af Afdelingerne (og Underafdelinger) hver for sig, som med større Fordel kunde indkøbes under eet.«

Her ser man for første Gang Kravet om Centralisation af Vareindkøbene, og Udvalget stiller i Konsekvens heraf Forslag om Oprettelse af en »Hovedmaterialforvaltning« for Statsbanerne.

Den Lov om Statsbanernes Styrelse, der blev gennemført i 1915, medførte dog ikke Oprettelsen af et saadant Centralorgan, uagtet Kritiken af de anvendte Indkøbsmetoder blev forstærket under Behandlingen i Rigsdagen.

Dog medførte den rejste Kritik, at man for flere Varearters Vedkommende søgte at samle Indkøbene under een enkelt Afdeling.

Den første Verdenskrig medførte naturligvis, at Statsbanerne som andre Forbrugere først og fremmest maatte rette Bestræbelserne imod at skaffe de til Driftens Opretholdelse nødvendige Mængder Materialer, medens Indkøbsformer og -Priser under det herskende Kaos maatte sættes i anden Række.

Efter Krigens Afslutning, og efter at Statsbanernes Dispositioner havde været udsat for en meget kraftig Kritik baade i Rigsdagen og i Pressen, blev Spørgsmaalet om Statsbanernes Indkøbsform igen aktuelt. I 1920 var der nedsat et Udvalg til Overvejelse af nye Former for Statsbanernes Styrelse. Dette Udvalg afgav Betænkning i 1921 og beskæftiger sig heri ogsaa indgaaende med disse Forhold. Idet der henvises til Betænkningen fra Udvalget af 1911, redegøres der for Forholdene ved de svenske Statsbaner, hvor Anskaffelsesvæsenet i stor Udstrækning var centraliseret; men desuden kritiserer

Udvalget stærkt den Mangel paa merkantil Indsigt, der præger mange af Statsbanernes Dispositioner, og rejser Kravet om en købmandsmæssig Behandling af Anskaffelsesvæsenet.

Udvalget gaar stærkt ind for en Udskillelse af Indkøbsvæsenet fra de tekniske Afdelingers Omraade.

Om Betydningen af den købmandsmæssige Behandling af Spørgsmaalet udtales i Udvalgets Betænkning:

»... Denne sidste, som er en ligesaa væsentlig Faktor for et heldigt Indkøb som den tekniske Side, kræver nemlig ogsaa megen Specialviden og grundigt Kendskab paa mange Omraader, paa hvilke en Tekniker ikke paa Forhaand er hjemme. Den kræver nøje Føling med de forskellige Markeders Stilling i Ind- og Udland, til Arbejdsforholdene paa de forskellige inden- og udenlandske Fabrikker og deres Leveringsevne, den forudsætter til enhver Tid sikkert Kendskab til Valutaforhold og forlanger endvidere ikke ringe Viden med Hensyn til Kontraktforhold og andre rent forretningsmæssige eller juridiske Emner. Man vil altsaa som nævnt paa Forhaand være noget utilbøjelig til at tro, at det vil være overkommeligt for Afdelingernes tekniske Chefer i lige høj Grad at kunne gøre Fyldest som Ingeniører og som Købmænd.«

Man gik altsaa stærkt ind for den Tanke, at det var urimeligt at lade Teknikere varetage den købmandsmæssige Side af Sagen. Dette Standpunkt blev tiltraadt fra politisk Side, og der blev krævet en Nyordning i den angivne Retning.

Der blev derfor nedsat et hurtigt arbejdende 3-Mands Udvalg til at fremsætte Forslag til Overgang til en Nyordning. Dette Udvalg udarbejdede et Forslag efter de i Udvalgets Betænkning angivne Retningslinier, og i Henhold hertil blev i 1922 en privat Forretningsmand, Konsul G. Stilling, knyttet til Statsbanerne som Kommitteret i Handelssager hos Generaldirektøren, først forsøgsvis i 1 Aar.

Da dette Forsøgsaar var forløbet, blev i 1923 Virksomheden med Statsbanernes Køb og Salg institueret under Navnet: Den kommitterede i Handelssager.

Som Retningslinier for Virksomheden blev først og fremmest angivet følgende Direktiver:

- 1) Købmandsmæssig Behandling af Sagerne vedrørende Køb og Salg.
- 2) Samling (Centralisation) af alle Statsbanernes handelsmæssige Spørgsmaal under den nye Handelsinstitution.

Foruden den Kommitterede, der ikke blev Tjenestemand, men honorarlønnet, blev der til Handelsinstitutionen overflyttet Personale, der fra Arbejdet med de paagældende Sager i Statsbanernes Afdelinger maatte anses for særligt sagkyndigt, og som i øvrigt personligt fandtes kvalificeret til at udføre Arbejdet efter de nye Principper, hvor der skulde lægges ganske særlig Vægt paa den merkantile Side af Sagen for at imødekomme Kravet om bedre Økonomi.

Efter alt, hvad der laa forud, var det en given Sag, at det tidligere Licitationsprincip maatte opgives og erstattes med en mere individuel Behandling af hvert enkelt Emne. Fra visse Sider mente man ganske vist, at en Opgivelse af det traditionsbestemte, stive Licitationsystem for en stor Statsinstitution vilde medføre en saadan Utilfredshed blandt de tidligere Tilbydere, at man rimeligvis vilde blive tvunget til at gaa til-

bage til Afholdelse af Licitation som Følge af det Tryk, der vilde blive udøvet baade fra Leverandører og fra Statsbanernes Kunder (navnlig Godsforsenderne).

En saadan Reaktion mod den nye Ordning udeblev imidlertid fuldstændigt. Maaske skyldtes dette, at man under Krigen og i Aarene derefter, tvunget af Omstændighederne, havde maattet opgive alle Licitationer for Varekøb, idet simpelthen ingen under de herskende Forsyningsforhold kunde eller vilde give Tilbud ved Licitation, og at man saaledes i Forretningsverdenen allerede havde denne Indkøbsmaade paa nogen Afstand.

I hvert Fald er det som nævnt en Kendsgerning, at man ikke fra nogen Side rejste Opposition mod den nye Indkøbsordning, der var baseret paa Gennemførelse af købmandsmæssige Metoder og Synspunkter, for saa vidt disse var forenelige med en Statsinstitutions Virksomhed.

I Stedet for de fast tilbagevendende Udskrivninger af Licitationer, med alle de dertil hørende komplicerede og langvarige Formaliteter, blev der nu paa almindelig forretningsmæssig Maade udsendt Forespørgsler, og ikke mindst blev Forretningsverdenen opmuntret til ogsaa uden særlig Opfordring at sætte sig i Forbindelse med Handelsinstitutionen, naar man mente at have noget at tilbyde paa særlig fordelagtige Vilkaar. Eller med andre Ord, man aabnede Dørene for en livlig Forbindelse mellem Køber og Sælger. Dette var naturligvis en ganske nødvendig Foranstaltning, naar Handelsinstitutionen skulde følge de givne Paalæg om paa god købmandsmæssig Vis at udnytte Konjunkturer etc.

Indadtil ordnedes Forholdet paa den Maade, at de forbrugende Omraader i saa god Tid som muligt underrettede Handelsinstitutionen om Forbruget, og disse Anmodninger i Forbindelse med de Erfaringer, Handelsinstitutionen dels besad og dels efterhaanden erhvervede om Forbrugets Størrelse, dannede Grundlag for de trufne Dispositioner.

Naar det foran er antydnet, at de købmandsmæssige Metoders Indførelse kunde støde paa Vanskeligheder i en Statsinstitution, sigtes der her ikke alene til, at en Statsinstitution kan have særlige Hensyn at tage, f. Eks. til Støtte til dansk Arbejde, Beskæftigelse af Fanger i Statsfængslerne etc., men ogsaa til det særlige Forhold, at Statsbanerne er Selvforbruger af de købte Varer, og at det altsaa praktisk talt er ugørligt for disse Varers Vedkommende at bringe Handelens anden Side, Salget og de dertil knyttede handelstekniske Forhold i Anvendelse. Dette kan kun ske for saa vidt angaar Bortsalg af udrangerede og kasserede Varer, hvad der ganske vist aarligt kan andrage Millionbeløb for en Virksomhed som Statsbanerne.

Et særligt Hensyn ved Handelens Afslutning kan der under visse Omstændigheder ogsaa være at tage til Anvendelsen af Statsbanerne som Befordringsmiddel, navnlig for Godsforsendelser, ligesom det selvfølgelig er nødvendigt ved større Indkøb at tage Hensyn til Landets almindelige handelspolitiske Indstilling og de Direktiver fra Regering og Rigsdag, der staar i Forbindelse hermed.

Under den anden Verdenskrig har der — som under den første — selvfølgelig maattet tages ganske særligt Hensyn, men det tør dog sikkert siges, at det var et Held, ogsaa under disse Forhold, at Statsbanerne havde en fuldt udbygget Handelsinstitution med sagkyndigt Personale til at tage de nye Opgaver op, der meldte sig paa det uhyre vigtige Omraade, der hedder Forsyningen med Varer.

At Statsbanernes Handelsinstitution ogsaa set udefra har tjent de Formaal, hvortil den var oprettet, er paa god Maade bekræftet af, at det offentlige i Tidens Løb har gjort stærkt Brug af Institutionen til Varetagelse af merkantile Opgaver for andre Statsinstitutioner, idet der efterhaanden med denne Institution som udøvende Organ er indført Fællesindkøb af hele Statens Forbrug af saa vigtige Varer som: Fast Brændsel (Kul, Koks, Tørv etc.), Cement, Kontormaskiner, Glødelamper m. v., ligesom Institutionen har været benyttet som handelskyndig Konsulent for en Række Institutioner m. v.

Pengeværdien af de Forretninger, der har været foretaget siden Oprettelsen af den særlige Handelsinstitution, har svinget stærkt i de forskellige Aar. For at antyde Omfanget af Virksomheden kan det nævnes, at Pengeværdien rundt regnet har svinget fra ca. 20 Millioner Kroner til ca. 65 Millioner Kroner aarligt, at der foretages ca. 25.000 Dispositioner aarligt, og at Institutionen samarbejder med ca. 1500 andre offentlige Kontorer og Institutioner.

Fra 1. April 1943 er Handelsinstitutionen indbygget i Statsbanernes Administration som en af Generaldirektoratets Afdelinger (Handelsafdelingen) med en Tjenestemand (Afdelingschef) som Leder.